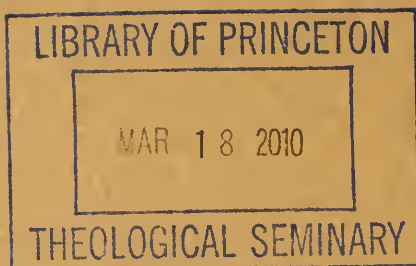
DE INAUGUREELE REDE VAN Prof. Dr. C. GERRETSON

DOOR

H. J. VAN MOOK

OVERDRUK UIT HET KOLONIAAL TIJDSCHRIFT No. 2, 15e JAARGANG

EX LIBRIS
COURAGE AND LOYALTY
DR.G.PUCHINGER

DE INAUGUREELE REDE VAN PROF. Dr. C. GERRETSON.

Nu de strijd om de Indologische faculteit te Utrecht voorloopig een einde heeft gevonden in de vestiging van die door sommigen heftig voorgestane, door anderen van harte bestreden instelling aan de academie der Bisschopsstad, spitst zich als vanzelf de belangstelling van indophiel Nederland toe op de eerste lessen, die van de nieuwe leerstoelen worden verkondigd.

Die belangstelling kan, voorzoover zij van sensatielust vrij is, gelden de wetenschappelijke antithese Leiden-Utrecht, door de stichters der nieuwe instelling met zooveel klem betoogd ; doch zij kan ook zonder vergelijking met het reeds bestaande indologische onderwijs gericht zijn op den aard en inhoud van genoemde lessen alleen.

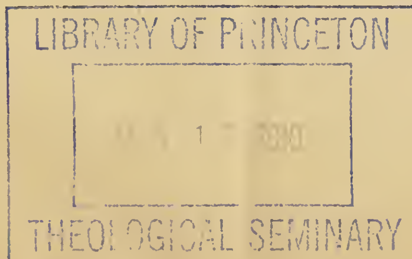
Dit laatste lijkt voorloopig meer gewenscht, en getuigt ook van meer *fairness* ; immers het leven der Utrechtsche indologie is nog te jong, dan dat het den tijd zou hebben geboden voor grondige opzet en uitwerking van een stelsel, hetwelk de tegenhanger zou moeten zijn van de zooveel genoemde en zoo weinig omschreven „Leidsche school".

Aangezien nu de Utrechtsche richting is genoemd de historisch-realistische, biedt tot zulk een beschouwing de inaugureele rede van Prof. Dr. C. Gerretson, die toch juist de historie zal doceeren, en welke rede onder den titel „De historische vorming van den bestuursambtenaar" in druk verschenen is, voorshands een geëigend tafreel.

Daarbij moet weliswaar niet worden vergeten, dat in de korte spanne tijds van één uur geen uitgewerkt wetenschappelijk pleidooi valt te verwachten ; doch anderzijds mag toch wel worden aangenomen, dat zulk een rede, die veelal een soort beginselverklaring van den redenaar pleegt te zijn, gelijk ook hier ongetwijfeld het geval is, de vrucht is van ernstiger overpeinzing naar inhoud en vorm, dan het karakter van een eenvoudig openingswoord zou vereischen.

Er blijkt dan al dadelijk uit, dat, men moge van een „Leidsche school" kunnen spreken of niet — daarmede bedoelende een bewuste homogeniteit in grondbeginselen ten aanzien van de verhouding Nederland-Indië bij het onderwijs in de indologische vakken —, zeer zeker sprake zal moeten zijn van een „Utrechtsche school" in dien zin.

Het indologisch onderwijs toch zal in Utrecht niet zijn zonder bepaalde grondgedachte (blz. 5) ; een grondgedachte, die is de overweging der wenschelijkheid van de ontwikkeling van het Rijk in

Azië langs historische lijn (blz. 6). Zich stellend op den bodem der realiteit, zich aansluitend bij dé bestaande toestanden, oordeelen de betrokken hoogleeraren collectief, dat hun onderricht zal kunnen bijdragen tot de ontwikkeling van Indië in de naar hun meening wenschelijke richting: als een proces van historischen groei (blz. 6).

Deze geheele omschrijving is, men houde het mij ten goede, vaag genoeg; over den juisten zin van vele onderdeelen daarvan läszt es sich schön streiten, hetwelk duidelijk is, wanneer men zich de vraag voorlegt, welke groei in de historie als historische groei mag worden beschouwd. Zij geeft een credo, dat door verschillende denkrichtingen kan worden onderschreven, en dat niet zonder nadere preciseering de opvatting van zijn belijders scherp stelt.

Toch wil ik trachten aan deze vooropgestelde beginselen almede den verderen inhoud van de rede te toetsen, en na te gaan, of zij daarmede in overeenstemming is, dan wel op afwijkende grondslagen is gebouwd.

Daarnaast mag ik feitelijke onjuistheden in het betoog, ook al doen zij zich op nevenpaden voor, en de enkele, doch felle houwen naar wetenschappelijk andersdenkenden, niet geheel onopgemerkt laten voorbijgaan.

Dat historie en volkenkunde, nauw verwant, vanaf één leerstoel zullen worden gedoceerd, wordt als uiterst wenschelijk en van groot nut voor de verruiming van het historisch inzicht aangeprezen (blz. 7, 8, 14 vg., 19 vg.); men kan er vrede mee hebben, mits de eischen, door zulk een dubbele taak gesteld, den docent niet te zwaar vallen.

Het gevaar toch is niet denkbeeldig, dat, zoo de volkenkunde niet in haar geheelen omvang wordt in studie genomen, — en volgens Prof. Gerretson komt zij niet in haar geheelen omvang der historie te stade (blz. 14) —, door uit hun verband gerukte en niet geheel doorgronde verschijnselcomplexen dier wetenschap a priori verkregen historisch inzicht van nader bewijs moet worden voorzien, dan wel voor bepaalde historische beschouwingen de leering der volkenkunde ten opzichte van de betrekkelijke materie min of meer willekeurig wordt ter zijde gelaten; dat beurtelings een historische en een volkenkundige bril wordt opgezet, om het bezichtigd tafreel de gewenschte kleurschakeering te verleenen.

Reeds dadelijk treft iets van dien aard in het uitvoerig bewijs van de onbestaanbaarheid eener oude geschiedenis van Nederlandsch Indië, ter bestrijding van het — ik weet waarlijk niet in welken kring van geschiedkundigen — gerezen misverstand, als zoude Nederlandsch Indië het historisch resultaat zijn van een binnen dat gebied van oudsher aanwezige Indonesische natie-in-den-knop (blz. 9-12).

Met nadruk wordt hier de historisch-staatkundige verdeeldheid van het gebied der Nederlandsche kolonisatie in het daaraan voorafgaand tijdperk aangewezen ; met teveel nadruk, want niet „in geen enkel opzicht, hoe gering ook", maar in verscheidene gevallen hebben de grenzen van oud-Indonesische gemeenschappen de tegenwoordige territoriale begrenzing bepaald van het Nederlandsch gezag, dat zich immers veelal vestigde door overeenkomsten met de hoofden dier gemeenschappen ; en ook vóór de komst der Nederlanders stonden misschien niet de meeste, maar wel de belangrijkste dier gemeenschappen herhaaldelijk met elkander in velerlei verhouding (blz. 12). Wel wordt dus op die historische verdeeldheid alle aandacht gevestigd, doch de volkenkundige eenheid van het overgroot en overbelangrijk deel der inheemsche archipelbewoners niet alleen, maar van de inboorlingen van het geheele, veel ruimer Indonesië, wordt ook niet met een enkel woord genoemd.

Valt nu die verdeeldheid in zijn historisch belang voor de vestiging van het Nederlandsch gezag met kleine middelen — divide et impera — zeker niet te verwaarloozen, en verklaart juist zij het huidig bestaan van dit imperium (blz. 11) ; en mogen de Indische volkeren in Nederlandsch Indië eindelijk de uiterlijke voorwaarde hebben gevonden, onder welke zij tot één subject van eigen historie, een Nederlandsch Indische (of Indonesische ?) natie kunnen samengroeien (blz. 15) ; de innerlijke voorwaarde voor dien nationalen samengroei kan toch, dunkt me, slechts liggen in die ethnologische verwantschap van denken, van cultuur en van taal, zonder welke iedere poging tot het scheppen van een geheel van gelijkberechtigde en harmonieerende onderdeelen voor onafzienbaren tijd tot onvruchtbaarheid gedoemd zoude blijven ; wellicht beter niet ware aan te vangen.

Het is zonder meer te begrijpen, dat het vooropschuiven van die historische verdeeldheid, en het onvermeld laten van den ethnologischen samenhang, gekoppeld aan het daarbij zonder bepaalde motiveering gestelde doel van samengroei tot een Nederlandsch Indische natie, de noodzakelijkheid van een bindend Nederlandsch — of ander uitheemsch — overheidsgezag tot in lengte van dagen vast moet stellen, wat ook de bedoeling van dit deel der rede en van de rede in haar geheel schijnt te zijn, zooals wij nader zullen zien. Invoeging echter van die volkenkundige verwantschap in de redeneering, waarmede de bodem der realiteit niet verlaten, integendeel in zijn geheele uitgestrektheid betreden wordt, opent de toekomstige mogelijkheid eener overbodigheid van dat gezag als bindmiddel ; een mogelijkheid, die dan in de historische ontwikkeling dient te worden

aanvaard, en, het zij nadrukkelijk betoogd, geenszins onvermijdelijk een toekomstige antithese Nederland-Indië in zich sluit, maar evenzeer als een, door oude relaties versterkt, vredig samengaan van beide landen in den kring der naties kan worden voorzien.

Overheerscht hier het historisch gegeven in de conclusie, en is het volkenkundig element daarin bijna geheel verwaarloosd, terwijl toch de inleiding der rede doet verwachten, dat de verkregen eindresultaten van den hoogleeraar in beide wetenschappen hun wortels zullen hebben ; het tegenovergestelde zien we in de aanwending van volkenkundige gegevens ter grondvesting van de theorie, die voor de geheele rede, schoon niet steeds even consequent, den achtergrond vormt : dat in de staatsrechtelijke ontwikkeling der menschheid niet valt te zien een voortgang, schoon een voortgang met ups and downs, maar een cirkelgang. De menschen mogen, naar die theorie, als denkende en voelende wezens tot steeds meerder ontwikkeling en rijker bewustzijn komen ; mogen als economische gemeenschap steeds fijner en effectiever worden georganiseerd ; de rechtsgemeenschap, de staatkundige verschijnselen en vormen bewegen zich in een kringloop, die hoogte- noch laagtepunt kent, en waarin de tegenstelling vooruitstrevend of reactionair zinloos is en van wetenschappelijk terrein behoort te worden gebannen (blz. 28, 30). Wat op dat gebied zich voordoet en daar het bestaande voorafging of vervangen zal, is reeds tallooze malen geweest en zal zich even tallooze malen herhalen, zonder dat die opeenvolging der toestanden is te verklaren uit een drang naar hooger ontwikkeling en de door dien drang gewekte reactie ; zij is geheel toevallig, wijl nu eenmaal het wezen van elken toestand is, dat hij door een anderen wordt afgelost (blz. 30).

Tot deze conclusie komt Prof. Gerretson door de gegevens der ethnologie, die hem in tegenstelling met de beelden van een ellendig endje historie van een twintig eeuwen (blz. 19) aantoonen, dat wat nu in die historie moeizaam aan staatkundige vorming en hervorming tot stand mocht zijn gebracht, bij primitieve, historielooze volkeren reeds herhaaldelijk en zonder regelmaat van opklimming bestaan heeft. Want zelfs volkeren als de Australiërs kenden reeds al die gezagsvormen : van een eenhoofdig, absoluut of constitutioneel koningschap af, tot het oligarchisch of democratisch gemeenebest toe, die *functioneel* in geen enkel opzicht verschillen van de hoogst ontwikkelde staatsvormen, die de moderne geschiedenis kent (blz. 27).

Hier blijkt dan wel van een enorme overschatting van de ruwe gegevens der jonge, *beschrijvende* volkenkunde, die overal ter wereld

gevonden primitieve samenlevingen schildert, en dit onuitgewerkte materiaal reeds dadelijk onderling en met de historische samenlevingen vergelijken gaat, tegenover de enger begrensde, doch veel meer uitgewerkte bouwstoffen der oude historie, die een zij het maar enkele tientallen eeuwen langen ontwikkelingsgang heeft opgeteekend. En naast die overschatting kennelijk een verwaarloozing van de nog jongere, *analytische* volkenkunde, die in de laatste decenniën eerst eenig inzicht in het wezen der ethnologische verschijnselen heeft gegeven, en vele van de rassche conclusiën uit de tweede helft der vorige eeuw onhoudbaar maakte of heeft herzien.

Want al wil men, met geheele veronachtzaming van hun materieelen inhoud, de termen eenhoofdig, absoluut of constitutioneel koningschap en oligarchisch of democratisch gemeenebest op daar ten hoogste formeel onder te brengen inzettingen bij de Australiërs toepassen, en die inzettingen functioneel gelijk noemen aan de gelijknamige in het huidig West-Europa ; wie het essentieel verschil miskent tusschen het magisch-mediatieve gemeenschapswezen ginds, in veelheid van vormen bergend gelijke kern, en de rationalistisch-representatieve staatsvormen van het Westen, die de noodzakelijke consequentie van het aan ieder eigen wezen zijn, zweeft toch wel heel ver boven den bodem der realiteit. Voor hem moge de volkenkunde den voorhang hebben weggeschoven, die de oorsprongen der staatkundige ontwikkeling in een mystisch half duister hult (blz. 26) ; hij ziet ze daardoor niet als zoodanig, maar als reflecties in een spiegel, die slechts beelden geeft welke in zijn vooraf gevormde wereldbeschouwing passen.

Zoo werkte de volkenkundige school der zestiger en volgende jaren, waartoe ook Frazer nog behoort ; een school, die onzen dank verdient voor de vele gegevens, welke zij verzamelde en beschreef, doch die in haar verklaringen voortdurend het gelijkvormige met het gelijksoortige verwarde, en hare stelsels op uiterlijke overeenkomstigheden bouwde, zonder de innerlijke klove te bespeuren, die de realiteit der verschijnselen scheidt.

Wat is nu de leer, die Prof. Gerretson ten aanzien van de verhouding Nederland-Indië verkondigt ? Het is niet gemakkelijk haar uit de lang niet heldere en consequente rede uit te ziften ; ik zal echter trachten er een constructie van samen te lezen. Uitgaande van een ontkenning der zedelijke evolutie van de menschheid, die modern bijgeloof is (blz. 26), en van een erkenning der staatsrechtelijke historie als een cirkelgang, die begin noch einde, hoogte- noch laagtepunt kent (blz. 28), ontdekt hij door de bestudeering der kinetiek van de ontwikkeling der primitieve „staten", dat in al die verschil-

lende staatsvormen het wezenlijke en eenig constante motorische element is het dualisme in de rechtsorde, de tegenstelling van Overheid en Onderdaan en van beider recht (blz. 28). Aandachtiger beschouwing van dit sociologisch grondfeit doet hem evenwel nog meer ontdekken : nl. dat deze tegenstelling altoos te herleiden is tot een tegenstelling tusschen vreemdeling en inheemschen (blz. 29) ; dat staatshistorisch Vreemdeling, Vorst en Wetgever in den grond der zaak synoniem zijn en dat de ontwikkeling van alle samenleving gebonden is en blijft aan de spanning der tegenstelling tusschen een onderdanig Volk en een zelfstandige, eigenrechtige Overheid (blz. 30).

Ik laat de waarde van deze theorie nog even buiten beschouwing, en stip slechts voorloopig aan het wetenschappelijk zeer bedenkelijk feit, dat Prof. Gerretson zijn laatstgenoemde conclusie het resultaat noemt, door Frazer in zijn ,,Lectures on the early history of Kingship" ten aanzien van de antieke beschavingen bereikt, immers in dat boek is zulk een stelling zeer zeker niet bedoeld en niet te vinden ; het schildert slechts het ontstaan van het koningschap uit den magiërsstand en de overgang van magisch tot religieus karakter van dat koningschap, terwijl als bijkomstig resultaat Frazer aanwijzingen meent te vinden voor het bestaan van moederrecht en exogamie bij de volksstammen in het oude Griekenland en Italië ; instellingen van algemeen volksrecht dus, waarvan de overblijfselen het langst zich in de door hunne wijding conservatieve koningsfamilies hebben gehandhaafd.

Bedenkelijk noem ik dit verschijnsel, niet alleen, omdat dit vrijwel de eenige plaats in de rede is, waar een bron tot staving van het betoog wordt genoemd, en uit die bron geen kracht daarvoor te putten blijkt ; bedenkelijker nog, wijl Frazer, hier als medestander aangehaald, ook in zijn Lectures èn op het wezen der koninklijke macht, wortelend in het volksgeloof, èn op het evolutionnaire karakter der staatsontwikkeling een aan de conclusies van Prof. Gerretson gansch tegengestelden kijk blijkt te hebben (vide t.a.p. o.a. blz. 111, blz. 151-158).

Welke gevolgtrekkingen maakt nu de redenaar uit zijn stellingen ten aanzien van de verhouding Nederland-Indië en haar zoozeer gewenschte historische ontwikkeling ? Het wordt uit het vervolg der rede niet overduidelijk, doch ik wil trachten het ontbrekende aan te vullen door redeneering. De eenige aanwijzingen zijn, dat Prof. Gerretson een vruchtbare symbiose van Nederland en Indië wenschelijk acht, en slechts te bevorderen door handhaving van het Nederlandsch gezag als eigenrechtige overheid in bovenbedoelden

zin (blz. 31), en dat hij als gemeenschappelijk doel voor de Utrechtsche en alle andere richtingen, voor Nederland, dat als geheel Indië bestuurt, stelt: het onlosmakelijk verbonden welzijn van Indië en Nederland: de kracht en eenheid des Rijks! (blz. 40, 41).

Ik laat nu nog daar, dat Nederland als eenheid in het systeem van den hoogleeraar dan toch ook zou moeten bestaan uit Overheid en Onderdanen, levend in een spanning van tegengesteld recht, al is die tegenstelling in onze samenleving angstwekkend aan het vervagen tengevolge van een (dan wel te bejammeren) langdurige periode van vrede en rust (blz. 29), en dat het toch wel in hoofdzaak de Nederlandsche Overheid zal moeten zijn, die in gindsche gewesten haar gezag doet gelden; ik laat daar, dat Prof. Gerretson zelf niet in die onlosmakelijke eenheid des Rijks blijkt te gelooven, want wie meent, dat de verhouding van onderworpenheid van het eene volk ten opzichte van het andere eeuwig kan duren, miskent — volgens hem — den cirkelgang der ontwikkeling (blz. 30, vreemde gang voor een ontwikkeling!); maar ik vraag mij af, op welk gebied dan wel de vruchtbaarheid van die symbiose moet worden gezocht, dat zij de krachtsinspanning, daartoe ontwijfelbaar van Nederland gevergd, rechtvaardigen kan.

Het terrein der zede en der rechtsinstellingen kunnen wij terzijde laten, zedelijke evolutie en groei van lager naar hooger recht zijn waanvoorstellingen; blijft de vruchtbaarheid op religieus, cultureel en economisch gebied. Maar voor religieuzen groei, waarover trouwens de denkbeelden bij verschillende menschengroepen uiteenloopen, is Nederlandsche overheersching niet bepaald noodig: ja zelfs volgens velen, gezien het beruchte art. 123 R. R., min of meer een beletsel; en voor cultureelen vooruitgang an und für sich moet naar Prof. Gerretson, die, wat Westersch is, zoo absoluut Westersch, en het Oostersche zoo volstrekt Oostersch wil laten (blz. 31), symbiose eer gevaarlijk — want besmettelijk — dan gunstig worden geacht.

Blijft vruchtbaarheid in economischen zin, tenminste, als de lessen der volkenkunde niet het historisch bewijs van den economischen opbloei ondergraven, en bij de Australiërs instellingen doen ontdekken, die functioneel niet verschillen van kartels, circulatiebanken of ondernemersraden. Maar moet, als dit het eenig doel der symbiose is, dan niet verwacht worden, dat der eigenrechtige Nederlandsche overheid het Nederlandsch welzijn in economischen zin nader aan het hart zal liggen, dan dat der Indische onderdanen, en dat aan die laatsten slechts zooveel economische opbloei vergund zal zijn, als zonder economisch nadeel voor Nederland mogelijk is? Zal zoo-

doende de heilzame spanning tusschen Overheid en Onderdaan niet danig toenemen, totdat er wellicht iets breekt ? En doet het er dan uit Indië's standpunt bezien veel toe, wie overheerscher is, Nederland of een ander wellicht kapitaalkrachtiger en tot grooter economische krachtsinspanning in staat zijnd land ?

Ik kan Nederlands taak, zooals Prof. Gerretson die ten aanzien van Indië beschrijft, niet anders zien dan als wat de Engelschen noemen : „farming the world". Dat was ook het standpunt van het Nederland van het cultuurstelsel ; en uit dien gezichtshoek bekeken valt den farmer uit dien tijd slechts te verwijten, dat zijn methoden niet wetenschappelijk waren en hij zijn farm achteruitboerde. Maar in wezen is er met de opvattingen van dien tijd bij Prof. Gerretson slechts in zooverre verschil, dat hij inziet de koe niet blijvend te kunnen melken, als men haar niet ruimschoots voedert. Doch hij ziet voorbij, dat er juist in deze opvattingen aan beide zijden sinds Van den Bosch en Baud zooveel essentieel is veranderd, dat zijn historische ontwikkelingsgang niet aansluit bij de bestaande toestanden, maar bij die van anno 1836.

Maar ik moet betwijfelen of Prof. Gerretson zelf wel zoo grondig overtuigd is van den cirkelgang der staatsinstellingen, om van het bijgeloof der zedelijke evolutie niet te spreken. Immers, hij spreekt van staatkundige ontwikkeling van Indië van welker stilstand wij (wie zijn dat ?) geen voorstanders zijn (blz. 30) ; maar wie geen stilstand wil, wil beweging, en wie beweging voorstaat, moet zich, tenzij hij zich daar verder niet mee wenscht in te laten, een zekere wijze en richting van beweging als de — ook wetenschappelijk — juiste voorstellen, en medewerking daartoe als vooruitstrevendheid, tegenwerking als reactie erkennen. Ook elders komt dat idee van ontwikkeling, van vooruitgang in woord en uitdrukking telkens voor, waar over staatsrecht en staatsinstellingen gesproken wordt (blz. 12—15, 19, 20, enz.).

En die eigenrechtige overheid, die liefst vreemdeling behoort te zijn ? Een leer die daartegenover staat, n.l. die der rechtssouvereiniteit, wordt met een even onheuschen als ongeargumenteerden snauw afgewezen, als een valsche theorie die rijken ten gronde richt (blz. 23, 24) ; terwijl de zeer vluchtige schets van die leer, op blz. 24 gegeven, een grove onjuistheid bevat : n.l. dat volgens haar geen onderdaan gehouden is tot gehoorzaamheid tenzij hij den inhoud van het [overheids] bevel kan overeenbrengen met [het] in hem tot bewustzijn komend menschelijk rechtsgevoel. (Vergelijk met deze bewering Krabbe, Die Moderne Staatsidee, inzake de eenheid der rechtsnormen, blz. 80 vgg.). Hoe een zoo weinig wetenschappelijke

en waardeerende bestrijding van andersdenkende geleerden, elders nog voor overrompelend optredende politieke tinnegieters, spijts tabberd en katheder, uitgemaakt (blz. 33), tot de door Prof. Gerretson zoozeer verlangde samenwerking, desnoods in eerlijken (!) strijd (blz. 41) kan voeren, is een vraag die hij voor zichzelf moge beantwoorden.

Ik kan binnen de grenzen eener bespreking van de rede van Prof. Gerretson niet te diep op zijn theorieën van vreemdenheerschappij en eigenrechtige overheid ingaan. Niemand zal ontkennen, dat het onderling verkeer der menschengroepen, de aanraking met vreemden van grooten invloed is geweest op de geheele ontwikkeling der menschheid. Maar dat de historie en de volkenkunde zouden leeren, dat de vreemdeling als vorst en wetgever uitsluitend of zelfs in hoofdzaak de staatkundige ontwikkeling heeft geleid, kan door te vele voorbeelden worden weerlegd, dan dat een opsomming daarvan noodig zou zijn.

Waar een vreemdeling heerscht, is het een meerderheid van materieele macht, die hem dat gezag verschaft ; of een meerderheid van geestelijke en technische cultuur ; of het verlangen naar eenheid van recht en orde, die een verscheurde en versplinterde gemeenschap voor zichzelf niet verwezenlijken kan ; of het zijn zoovele andere factoren. Maar één trek heeft alle vreemdelingenheerschappij gemeen : nl. dat zij als zoodanig een voorbijgaand karakter draagt. Wanneer zij toch haar eigenrechtigheid niet laat varen, en zich niet vereenigt met de, door haar zeer zeker beïnvloede cultuur en rechtsopvattingen van het overheerschte volk ; wanneer zij m. a. w. niet wordt genationaliseerd, dan verdwijnt zij vroeger of later als heerschappij geheel, al laat zij vaak onuitwischbare sporen na.

En wat nu de eigenrechtigheid der vreemde of eigen overheid betreft, wel nergens wordt zij, behalve dan door aanhangers van het droit divin misschien, meer onvoorwaardelijk aangenomen. Zonder voor eenige souvereiniteitstheorie een voorkeur te hebben, moet ons treffen, dat welhaast al die theorieën het begrip van de gebondenheid dier souvereiniteit gemeen hebben ; dat die souvereiniteit nimmer onbeperkt recht heeft. Hetzij die gebondenheid nu gezocht wordt in een maatschappelijk verdrag, dat de souvereiniteit zelf verleende aan de overheid ; of in een Selbstbindung, die echter geenszins willekeurig plaats vindt, maar aan bepaalde voorwaarden onderworpen blijkt ; of in den wil en de leiding Gods, te kennen uit Bijbel en geschiedenis ; of in het collectief rechtsbewustzijn der menschengroep, waaruit de overheid ontsproot : overal is het juist de aard van die gebondenheid, die de overheid voor een bepaald land en een bepaal-

den tijd rechtvaardigt, en niet de eigenrechtigheid, die willekeur is. Niet het den overheerschte willekeur toeschijnend recht van den overheerscher (blz. 29) maakt voor eerstgenoemde de overheersching aanvaardbaar, maar de bevrediging van rechtsbehoeften, die hij zelf nog niet te bevredigen vermag.

Wel geeft Prof. Gerretson den onderdanen eigen recht, evenals der overheid (blz. 28, 29), maar dat der overheid is toch in zijn beschouwing primair ; zoodanig overheerschend, dat, naar het mij voorkomt — al zegt hij het niet met zooveel woorden — het recht der onderdanen slechts toepassing kan vinden, voorzoover het zich geheel naar dat der overheid richt ; en dat deze laatste zich geenszins in beginsel aan het recht der onderdanen heeft aan te passen, hoogstens dat recht behoeft met rust te laten, waar zij inbreuk niet noodig oordeelt, om als overheid gerechtvaardigd te zijn.

Want hoe is, naar zijn rede, de praktijk der gezagsverhouding in Nederlandsch Indië ? Bevelend, gebiedend, gehoorzaamheid afdwingend, als bij den tegengang van het koppensnellen bij een Dajakstam (blz. 21, 22).

Zelfs de geschiedenis leert, dat die verhouding niet zoo simplistisch kan worden verstaan, en iemand die haar schildert eenvoudig als een verhouding van bevelen en gehoorzamen, sluit zeker niet aan bij den bestaanden toestand in het overgroote en ontwikkelde deel van den archipel, waar onderling overleg en aanpassing aan het levend recht der inheemsche bevolking over de gezagsoefening onmisbaar is, en steeds onmisbaar is geweest.

Want zegt niet reeds Keuchenius in zijn voorrede tot de uitgave der Handelingen betreffende het Regeeringsreglement (blz. IV) : ,,Voor zoover het geheim der magt, door dien Staat [Nederland] uitgeoefend, gelegen was in de eerbiediging van de instellingen en gewoonten van de aan zijn gezag onderworpen volken, en in de handhaving van het aanzien hunner vorsten en hoofden, was ook de Wetgever bereid, deze beide beginselen niet enkel als een middel van verzoenende staatkunde, maar ook als een zaak van regt te bekrachtigen.''

Die eerbiediging van wat ik nu even met Prof. Gerretson het separate recht der inheemsche onderdanen wil noemen, was dus niet enkel een listigheidje om het gebrek aan dwingende kracht der overheid, aan geld en aan soldaten kort gezegd, aan te vullen, maar een *zaak van recht*......, en Keuchenius is toch zeker geen figuur in het koloniale staatsrecht, die met valsche theorieën het rijk ten gronde richtte ? Het is deze Hollandsche rechtsopvatting, reeds in de Van Hogendorps bewust geworden, die sedert de totstandkoming van het

Regeeringsreglement in 1854, sedert Fransen van de Putte, Van Deventer en zoovele anderen, meer en meer aan kracht won, en thans niet slechts in hoofdzaak negatieve eerbiediging van het inheemsche recht, maar de positieve ontwikkeling en bevruchting daarvan beoogt, welke ons gezag tegenover Indonesiër en vreemdeling rechtvaardigen kan.

Wie èn historie èn volkenkunde in de beschouwing der Nederlandsch Indische rechtsgemeenschap betrekt, moet getroffen worden door het tweeledig karakter van het Nederlandsch gezag, dat eenerzijds voorziet in de rechtsbehoeften, die reeds in het rechtsbewustzijn der inheemschen leefden — die *binnen* iedere volks- of stam- of dorpshuishouding —, en anderzijds rechtsnormen schept, waar tot dusverre meerendeels machtsnormen heerschten, het recht althans uit eigen kracht nog niet tot levende werkelijkheid was geworden : nl. tusschen al die volken, stammen en dorpen, en tusschen inheemschen en vreemdelingen, waar het vrede bracht naar binnen en naar buiten als noodzakelijke voorwaarde voor rustige ontwikkeling.

Het voorbeeld van de Dajaksche koppensnellers is dan ook niet zeer gelukkig te noemen ; verbod van dat snellen is, voorzoover het recht bij die gewoonte betrokken is, geen verdringing van een inheemsche rechtsnorm, maar vestiging van rechtsregelen tusschen stammen, waar die tevoren niet bestonden. Met dit alles wil ik niet zeggen, dat wij niet dikwijls inheemsche rechtsregelen hebben opzijde gezet en vervangen, — ook het Nederlandsche rechtsgevoel stelt in Nederlandsch gebied zijn eischen —, maar wel betoogen, dat er een steeds groeiend gebied is, waar de overheid niet eigenrechtig, maar uit inheemsch materiaal bouwend, inheemsche krachten leidend werkzaam is. Naarmate dan ook het inheemsche rechtsleven breeder basis krijgt, krimpt het gebied in, waar het Nederlandsch gezag eenzijdig de rechtsregelen voorschrijft. Doch zelfs op dat gebied is het voorschrift niet willekeurig, maar dient het rekening te houden met de groeiende behoefte aan gerechte afweging der botsende belangen van de vroeger onverbonden en vaak vijandige groepen der inheemschen, en van Indonesiër en vreemdeling.

Geen oogenblik wordt dan ook de weg der historische ontwikkeling verlaten, wanneer het steeds sterker wordend verband tusschen het Nederlandsch gezag en de levende Indonesische rechtsbehoeften, het levende Indonesische rechtsbegrip wordt erkend ; wanneer tot klaar besef komt, dat de gansch niet onpartijdige vreemde heerscher van de tijden van het cultuurstelsel, toen inderdaad een eigenrechtige overheid de teugels van het bewind in handen scheen te houden, geleidelijk wordt vervangen door een gezag dat, met vallen en opstaan,

weliswaar, maar toch in groote lijn gestadig ernaar streeft te zijn kenner van en leermeester en rechtstolk voor de bewoners van den archipel, en waar noodig onpartijdig rechter tusschen inheemschen en vreemdelingen.

En het valt gemakkelijk bij dezen moeilijken arbeid uitsluitend de excessen in het oog te vatten en aan te wijzen als karakteristiek van dien arbeid zelf, door schamper te spreken van het maken van den Oosterschen onderdaan tot Westerling, of het verbasteren van een Westersche overheid tot Oosterlinge (blz. 31) ; doch niet als eigenrechtige vertegenwoordiging van een Christelijk volk (ik had, hoe zouteloos ook, liever Westersch behouden : ook Abessyniërs zijn Christenen) , maar Hollandsch in den besten zin des woords : zonder verwaarloozing van eigen wezen waardeerend en begrijpend het vreemde, en bereid eigen cultuurschat uit den vreemde te verrijken en overvloedig te geven van eigen bezit ; den zwakke sterkend en beschermend tot hij uit eigen kracht kan bestaan ; zoo opgevat kan een onbaatzuchtig Nederlandsch gezag in Indië rechtvaardiging vinden in de wereld en in de historie.

Ik vraag mij echter af, of Prof. Gerretson de consequentie der eigenrechtigheid van het Nederlandsch gezag in Indië wel geheel heeft overzien, en heeft bedacht, dat zij ook ten opzichte van de Nederlanders in Indië moet gelden, en haar recht ook hun willekeur moet toeschijnen. Of acht hij, dat die Nederlanders uit den aard hunner nationaliteit deel hebben aan dat gezag en zich dus bevinden aan den veiligen kant ; dat zij, in zijn stelsel, geen of in elk geval bevoorrechte onderdanen zijn ? Maar wat blijft dan over van de onpartijdigheid van dat gezag (blz. 38) ; wat van de leiding van het bestuur in Indië door Nederland als geheel (blz. 40), dat door de specifiek belanghebbende Nederlanders in Indië toch zeker niet wordt vertegenwoordigd ? Alweer : zulke eigenrechtigheid is te vinden in de koloniale politiek van eerste helft der 19e eeuw, met haar strijd tegen de particuliere belangen der Nederlanders in Indië, niet in de rechtsvorming te dien aanzien in later jaren.

Zoover de opvattingen van den hoogleeraar ten aanzien van de historisch-volkenkundige lessen ; nog enkele woorden omtrent zijn visie van den bestuursambtenaar, die ze moet ondergaan.

Ik laat nu de gruwelkamer van moeraskoorts, invaliditeit, gebrokenheid, waanzin en moord (blz. 33) maar voor wat zij is : een vleiend en melodramatisch beeld van de pijnigingen, waaraan de bestuursambtenaar zich vrijwillig ten bate van Indië onderwerpt ; een beeld, dat, bij alle oprecht medegevoel voor diegenen van ons corps, wier pad niet op rozen ging, den gemiddelden bestuursman uit de

praktijk wat verlegen maakt met zulke tekortkomingen als eigen gezondheid en levenslust.

De aanstaande bestuursambtenaar zal door genoemde lessen voor zijn toekomstig ambt worden geschoold (blz. 9 vgg.). Ik vrees alleen waar volkenkunde en historie zoo kennelijk worden dienstbaar gemaakt aan de bewijsvoering voor een vooraf geconcipieerde staatsrechtelijke theorie ; waar weinig belangstelling doorstraalt voor die elementen in beide wetenschappen, welke niet direct de onmisbaarheid van het Nederlandsch gezag in Indië bewijzen, maar juist de kiemen van eigen kracht in Indonesië blootleggen, dat de scholing dien ambtenaar, zoo hij in Indië niet spoedig tot het besef komt harer groote onvolledigheid, doof en blind zal maken voor hetgeen in Utrecht als van geen belang werd terzijde gelaten.

Hij zal ook door die lessen worden opgeleid tot zelfstandige beoefening van de wetenschap (blz. 9, 15 vgg.). Maar wetenschap, het opsporen van de werking der causaliteitswet in de verschijnselen, eischt in laatste instantie gewetensvolle toetsing der verkregen resultaten aan alle bekende feiten ; niet bijeenlezen van die feiten alleen, welke met het resultaat schijnen te harmonieeren, en verwaarloozing van wat daarmede strijdig is. Zij eischt allereerst strikte nauwkeurigheid in de beschrijving der verschijnselen, en mag noch kan kracht putten uit onjuiste of halve wedergave der bronnen, waaraan zij haar gezag ontleent. Zij mag niet worden geleid door wat wenschelijk wordt geacht, maar slechts door wat werkelijk is. Zij moet ook de met eigen uitkomst strijdige uitkomsten van anderen volle recht doen wedervaren, en kan beter nog de vergelijking daarmede aan derden overlaten, dan trachten, die strijdige uitkomsten te lijf te gaan door onjuiste wedergave en onwelvoeglijke invectieven.

Ik vrees, dat de opgeleiden zeer zelfstandig van aanleg zullen moeten zijn om niet, naar de wijze van Prof. Gerretson, de beoefening der wetenschap te verwarren met politiek. Want wie meent met een zeer los en oncritisch opgezette causerie over de rechtvaardiging van het overheidsgezag den indruk te wekken, dat hij een vraagstuk van zoo afgetrokken aard in zijn onderwijs zal kunnen beslechten, (blz. 31) ; wie vervolgens de wetenschappelijke theorieën van anderen op het gebied van staatsrecht dogmatiek noemt, en dan, na het verkondigen van stellingen van zeer apodictisch, zeer dogmatisch karakter, verklaart geen eigen dogmatiek te zullen geven, om de traditie te handhaven die het bestuurscorps doet staan buiten de politiek in engeren zin, die toont wel een tekort aan scheiding en onderscheiding tusschen politiek, dogma en wetenschap. Ik vrees, dat hij eer zijn leerlingen de zaken van zijn eigen kant zal leeren

bezien, dan dat hij hun dien eerbied voor anderer meening zal kunnen bijbrengen, die een grondslag is van waarlijk wetenschappelijken arbeid.

De lessen van volkenkunde en historie zullen eindelijk voltooien de vorming der persoonlijkheid van de toekomstige ambtenaren (blz. 9, 32 vgg.). Ik kan hier weinig over zeggen, omdat ik zelfs den schijn wil vermijden, dat ik de waarde der persoonlijkheid van in Utrecht opgeleiden uit die opleiding zou willen bepalen ; omdat ik meen, dat een niet hopeloos zwakke persoonlijkheid in de studentenjaren weinig blijvende vorming in goeden of kwaden zin meer ondergaat.

Slechts twee opmerkingen. Ik acht voor den bestuursambtenaar in oogenblikken van moedeloosheid en twijfel aan zijn roeping een schrale troost te vinden in de leer, *dat* hij als vertegenwoordiger van een vreemde, eigenrechtige overheid een wereldhistorische rol vervult (blz. 38), en dat iedere, uit het gezag dier overheid voortgevloeide handeling uit hoofde van dat gezag alleen Recht is ; een troost, die eer tot onzelfstandigheid en gebrek aan critisch denken aanspoort, dan de persoonlijkheid door zelfgewonnen oordeel sterkt. Ik zou veeleer kracht willen putten en zwakheid overwinnen door dieper beschouwing, *hoe* die rol vervuld werd, voorzoover eigen handelen niet door de eenheid der gemeenschap noodzakelijk gebonden was. Dan wordt de twijfel niet met behulp van een machtspreuk ontgaan, doch vruchtdragend gewekt ; dan wordt niet gebouwd op eigenrechtigheid die eigengerechtigdheid is, maar gezocht naar wat in eigen streven mocht zijn misgedacht, en waar de gebondenheid van het gezag mocht zijn verwaarloosd.

Een leider van menschen te zijn ; te zullen *βασιλεύειν*, en wel *ἀληθῶς βασιλεύειν* ; het is voor jonge eerzucht, ook in den besten zin, een verleidelijk doel, en leiderschap wordt in die zonnige landen vaak van zeer jonge menschen gevergd ; maar men stelle het ideaal daarbij hooger en bescheidener ; men beseffe, dat leiden niet aan de universiteit geleerd kan worden, en vooral, dat het in de eerste en laatste plaats *dienen* is ; niet koning spelen ter streeling van het zelfgevoel. Leerling zijn en leermeester moeten zijn terzelfdertijd ; waard te zijn in een land, waar men als gast vertoeft : het kan opoffering eischen van alle eerzucht en alle vreugde aan het doorzetten van eigen wil, wanneer daarmede het doel gebaat wordt, dat tenslotte ons leiderschap rechtvaardigt : het welzijn en het geluk van Indië en van zijn veelsoortige bevolking.

Van dit alles in Prof. Gerretson's rede weinig of niets. De onmisbaarheid van het Nederlandsch gezag, de eigenrechtigheid van het Nederlandsch gezag, de university of leadership, waar de hier ge-

knotte Nederlandsche jongelingschap zijn dadendrang kan uitvieren; in de verhouding van Nederland en Indië is het al Nederland, het Nederlandsch belang, wat de klok slaat. En waar Indië, aan het slot der rede, eindelijk genoemd wordt, daar is het alleen om zijn welzijn onlosmakelijk te koppelen aan dat van Nederland, al erkent Prof. Gerretson zelf, dat onderworpenheid van het eene volk ten opzichte van het andere nooit eeuwig kan duren (blz. 30).

Is het dan niet beter die waarheid recht in het oog te vatten, en den historischen groei dier onderworpenen naar zelfstandigheid te erkennen ; aan dien groei geen nieuwe hinderpalen in den weg te stellen, integendeel, daartoe den weg te effenen en, — o ! voorzichtig en zonder geforceerde proefnemingen, maar met de geestdrift van het geloof in eigen zaak — daartoe mede te werken, opdat de geschiedenis van Nederland in Indië niet zij een zooveelste geschiedenis van gezag alleen, maar de geschiedenis van een volk, dat een broedervolk den weg wees naar zelfverwezenlijking en meerder levensgeluk ; opdat die geschiedenis geen einde neme in abrupte tragiek, maar in een hartelijk verbond van zelfstandige gemeenschappen ; opdat zij niet de harde, doch de schoone lessen der historie met een les vermeerdere.

H. J. VAN MOOK.

Den Haag, 24 Dec. 1925.